

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Серія «Проблеми судової практики»

КОРПОРАТИВНІ СПОРИ

Коментар судової практики

За загальною редакцією
професора *І. В. Спасибо-Фатєєвої*

Харків
«Право»
2018

УДК 347.191-048.93(094.58)
К68

Серія заснована 2017 р.

Авторський колектив:

В. І. Крат – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

О. П. Печений – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

І. В. Спасибо-Фатєєва – доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

М. В. Ус – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Н. Ю. Філатова – кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

О. М. Вартовник, К. Ю. Денисенко, К. І. Котько, М. І. Лотоцька – студенти Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

За підтримки співдружності «ЦИВІЛІСТИЧНА ПЛАТФОРМА»

Корпоративні спори : комент. суд. практики / [І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Крат, Н. Ю. Філатова та ін.] ; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків : Право, 2018. – 288 с. – (Серія «Проблеми судової практики»).

ISBN 978-966-937-466-0

У коментарі ставляться злободенні питання судової практики з корпоративних спорів – їх учасники, здійснення ними своїх прав на захист корпоративних прав на наслідки невиконання обов'язків тощо. Відповіді на питання дають науковці з посиланням на правові позиції вищих судових інстанцій із наданням їх обґрунтування.

Для суддів, адвокатів, студентів, викладачів та всіх, хто шукає відповіді на питання щодо розв'язання корпоративних конфліктів і спорів.

УДК 347.191-048.93(094.58)

ISBN 978-966-937-466-0

© Спасибо-Фатєєва І. В., Крат В. І.,
Філатова Н. Ю. та ін., 2018
© Видавництво «Право», 2018

══════ Перелік умовних скорочень

АТ –	акціонерне товариство
ВАСУ –	Вищий адміністративний суд України
ВГСУ –	Вищий господарський суд України
ВС –	Верховний Суд
ВССУ –	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ВСУ –	Верховний Суд України
ГК України –	Господарський кодекс України
ГПК –	Господарський процесуальний кодекс України
КЗпП України –	Кодекс законів про працю України
КСУ –	Конституційний Суд України
НБУ –	Національний банк України
НКЦПФР –	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ПАТ –	публічне акціонерне товариство
ПП –	приватне підприємство
ПрАТ –	приватне акціонерне товариство
ТОВ –	товариство з обмеженою відповідальністю
ЦК України –	Цивільний кодекс України
ЦПК України –	Цивільний процесуальний кодекс України

Розділ 1

КОРПОРАТИВНІ ВІДНОСИНИ І КОРПОРАТИВНІ СПОРИ

1. Які правовідносини є корпоративними?

Корпоративні права існують у корпоративних правовідносинах. Відповідно до ч. 3 ст. 167 ГК України корпоративні відносини виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав.

Корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та установчими документами (ч. 1 ст. 167 ГК України).

Виходячи з наданого в цій нормі визначення, корпоративні права – це права учасника господарської організації, які він здійснює в корпоративних відносинах.

Отже, корпоративними відносинами є всі ті відносини, що пов'язані зі здійсненням *корпоративних прав* на участь в управлінні господарською організацією: брати участь у загальних зборах, наглядовій раді з відповідними правомочностями – бути проінформованим про скликання загальних зборів та про порядок денний, брати в них участь, голосувати, обирати органи юридичної особи, бути обраним до них тощо.

Корпоративні права визначаються часткою в статутному капіталі господарської організації, тобто є так званими «правами з частки» або «правами з акції».

Проте учасник господарської організації має й «право **на** частку» або «право **на** акцію», які не є корпоративними. Їх об'єктом є частка або відповідно акція. Тобто це права на майно, майнові права. Вони

відрізняються від «прав з частки» або «прав з акції» тим, що здійснюються *не в корпоративних*, а в інших цивільних правовідносинах – речових або зобов'язальних. Так, якщо йдеться, наприклад, про продаж права на частку/акцію, це *зобов'язальні* правовідносини. Якщо постає питання про те, хто має право на частку, тобто кому вона належить, це можуть бути *речові* правовідносини. Відповідно спори, які виникають стосовно прав **на** частку/акцію, не є корпоративними.

Так, Велика Палата ВС у справі, що стосується спору про незаконність внесення засновниками у статутний капітал ТОВ майна, яке їм не належить, тобто спору щодо права власності, відзначила, що оскільки у матеріалах справи відсутні докази того, що позивач володіє (чи володіла) корпоративними правами у ТОВ «Норма Плюс», відсутні й правові підстави стверджувати, що між позивачем і засновниками цього товариства або між позивачем і товариством виникли корпоративні відносини¹.

Аналогічно Великою Палатою ВС у постанові від 22.03.2018 р. у справі № 235/4376/15-ц (провадження № 14-2цс18)² про визнання недійсним рішення загальних зборів засновників ТОВ було вказано на помилковість висновку судів попередніх інстанцій про те, що спірні правовідносини є корпоративними, якщо юридична особа – позивач не є та не була учасником юридичної особи – відповідача, як остання не була і не є учасником позивача. Позовні вимоги у цій справі були звернуті до юридичної особи – відповідача та її засновників з метою захисту права власності позивача на майно, яке, на його думку, незаконно ввійшло до статутного капіталу юридичної особи – відповідача, безпідставно нею використовувалося, а засновники останньої створили перешкоди в управлінні позивачем юридичною особою – відповідачем і в реалізації нею права власності (пп. 22–24 зазначеної постанови).

¹ Постанова ВС від 17.04.2018 у справі № 523/9076/16-ц, провадження № 14-61цс18. Єдин. держ. реєстр суд. рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73469613>.

² Постанова ВС від 22.03.2018 у справі № 235/4376/15-ц, провадження № 14-2цс18. Єдин. держ. реєстр суд. рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73335595>.

Водночас спір з приводу того, хто є суб'єктом права на частку/акцію, у судовій практиці іноді розглядається і як корпоративний, оскільки він може стосуватися підстав виникнення чи припинення прав на частку/акцію, порушення переважних прав інших учасників товариства при відчуженні часток у статутному капіталі / акцій ПрАТ тощо.

За позовом про розірвання договору купівлі-продажу (відступлення) частки в статутному капіталі ПП «Мале підприємство “Вікторія”» з розстроченням платежу у зв'язку з невиконанням покупцем свого обов'язку щодо проведення повного розрахунку за цим договором суди займали різну позицію. Суд першої інстанції, посилаючись на правовий висновок ВСУ, викладений у постанові від 14.09.2016 р. у справі № 522/27392/13-ц (провадження № 6-457ц/16), указав, що ця справа підвідомча господарському суду, оскільки спір виник з корпоративних відносин між учасниками підприємства щодо управління ним, зокрема стосовно розірвання договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі цього підприємства.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд зазначив, що оскільки на момент укладення оспорюваного договору відповідач не був учасником ПП «МП “Вікторія”», а позивач не довів порушення своїх корпоративних прав щодо вказаного підприємства, то цей спір про розірвання укладеного між двома фізичними особами договору купівлі-продажу не підлягає вирішенню в порядку господарського судочинства.

Велика Палата ВС дійшла висновку, що оскільки з переходом до відповідача прав і обов'язків щодо частки в статутному капіталі ПП «МП “Вікторія”» на підставі укладеного з позивачем договору купівлі-продажу до нього перейшли відповідні права й обов'язки стосовно участі спільно з позивачем у діяльності та управлінні цього підприємства, то й відносини, які виникли між сторонами оспорюваного договору, за своєю правовою природою є корпоративними.

Тому спір у цій справі, який виник з корпоративних відносин між учасниками ПП щодо розірвання укладеного між ними договору

купівлі-продажу (відступлення) частки в статутному капіталі цього підприємства, є господарсько-правовим¹.

На наш погляд, така позиція не є бездоганною і містить логічну помилку, особливо що стосується твердження про корпоративну природу відносин між сторонами договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі.

Усе це свідчить про те, що нерозривний зв'язок прав на частку/акцію та прав з частки/акції ускладнює розуміння корпоративних правовідносин.

Утім беззаперечним є те, що корпоративні права *обумовлені наявністю в особи прав на частку* в статутному капіталі/акції. І навпаки, за відсутності в особи прав на таку частку/акції не може йтися про корпоративні права та корпоративні правовідносини. Так, якщо спадкоємець успадкував частку в статутному капіталі, це не означає, що він одночасно набув корпоративних прав. Унаслідок спадкування він одразу не стає учасником корпоративних правовідносин².

Як указується в ухвалі від 21.09.2016 р. Колегії суддів судової палати у цивільних справах ВССУ³, за змістом ст. 167 ГК ознаками корпоративних прав є те, що суб'єктом цих прав є особа, яка *має частку* в статутному фонді (майні) товариства та *набула правомочностей*, передбачених законом та статутом товариства (організаційних та майнових).

І. В. Спасибо-Фатєєва

==== 2. Хто є суб'єктами корпоративних правовідносин?

У нормативно-правових актах України відсутнє чітке закріплення суб'єктного складу корпоративних правовідносин. Це пов'язано з ви-

¹ Постанова ВС від 23.05.2018 у справі №911/3494/16, провадження №12-44гс18. *Єдин. держ. реєстр суд. рішень України*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74440210>.

² Див. додатково питання 6 розд. 5.

³ Ухвала ВССУ від 21.09.2016 у справі №761/14346/15-ц. *Єдин. держ. реєстр суд. рішень України*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61689166>.

значенням у ч. 2 ст. 167 ГК України корпоративних правовідносин, під якими «маються на увазі» (як це формулюється в цій нормі) відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Насправді ніякого визначення тут немає і з цього тексту не слідує суб'єктний склад цих правовідносин, як то завжди прийнято в нормах права, що визначають різні правовідносини.

Тлумачення ч. 2 ст. 167 ГК України дає всі підстави стверджувати лише про одну сторону цих правовідносин, якою завжди є особа, що має корпоративні права. У свою чергу, ці права *обумовлені її правами на частку* в статутному капіталі або на акції. Проте самої лише наявності в особи частки в статутному капіталі недостатньо – необхідним є також доведення наявності в неї корпоративних прав, що впливають із цієї частки. Це пов'язано з різними моментами виникнення цих прав – прав на частку і прав з частки¹.

Що стосується другої сторони корпоративних правовідносин, то вона є ще менш визначеною, оскільки з ч. 2 ст. 167 ГК України неможливо зробити висновок з приводу того, з ким особа вступає у корпоративні правовідносини задля виникнення, зміни або припинення в неї корпоративних прав. Тривалий час вважалося, що другою стороною цих правовідносин є господарське товариство; пізніше – будь-яке підприємницьке товариство (господарська організація). Такий висновок впливає з поняття корпоративних прав, з-поміж яких є й право на отримання дивідендів. Очевидно, що у зв'язку з цим учасники непідприємницького товариства корпоративних прав мати не можуть.

Однак деякі корективи до розуміння корпоративних відносин внесло процесуальне законодавство. Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 20 ГПК України господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи.

¹ Див. додатково питання 13, 14 розд. 2, питання 2 розд 5.

Тобто цим суттєво зміщено акценти на суб'єктний склад корпоративних правовідносин, які, як впливає з положень ГПК України, по-перше, складаються не лише між товариством та його учасниками, а й між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) самими по собі; по-друге, виникають не лише між учасниками підприємницьких товариств, а й між учасниками юридичної особи. При цьому з аналізу зазначеного положення ГПК України можна зробити висновок, що це може бути будь-яка юридична особа – і непідприємницьке товариство, і установа.

Такий підхід видається суперечливим, адже внаслідок корегування матеріального законодавства процесуальним уже не можна однозначно характеризувати корпоративні правовідносини. Однак слід визнати й те, що завдяки цьому вдалося акумулювати всі спори з приводу корпоративних прав (так звані корпоративні спори) в одній юрисдикції (господарській), що саме по собі позитивно.

Натомість судова практика йде шляхом додержання магістрального підходу щодо бачення як другого суб'єкта корпоративних правовідносин лише підприємницьких товариств. Ними визнаються не лише господарські товариства, як це було зазначено у п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України в попередній редакції, а й інші підприємницькі товариства – фермерські господарства, приватні підприємства, колективні підприємства тощо. І навпаки, стороною корпоративних правовідносин не можуть бути громадські організації, політичні партії, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та інші непідприємницькі товариства.

Так, у спорі між ГО «Болгарський культурно-просвітницький центр “Делжилер”» та її членом судами зазначалося, що правовідносини між членами громадської організації та самою організацією не мають характеру корпоративних та не підпадають під регулювання п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України (в редакції, чинній на момент подання позовної заяви).

Велика Палата Верховного Суду, зважаючи на характер правовідносин у цій справі, які не є корпоративними, зазначила, що суди першої та апеляційної інстанцій дійшли помилкових виснов-

ків про необхідність розгляду цієї справи в порядку господарського судочинства, оскільки такий приватноправовий спір підлягає вирішенню в порядку цивільного судочинства¹.

В іншій справі спір стосувався правочину, вчиненого об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку та третьою особою, який оспорювався членом цього об'єднання.

Суди не погодилися з тим, що мало місце порушення корпоративних прав фізичної особи, яка є членом об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «Молодіжне містечко», вчиненням правочину щодо приймання-передачі житлового будинку з балансу третьої особи на баланс відповідача. Судами зазначалося, що відносини, які склалися між фізичною особою та господарюючим суб'єктом, не підпадають під поняття корпоративних відносин і не можуть зачіпати права і інтереси скаргника у корпоративному спорі. Вона не є учасником правочину щодо приймання-передачі житлового будинку, і характер даного спору не стосується її порушеного права².

При визначенні підвідомчості справ цієї категорії та на підставі системного аналізу норм права суд виходив із того, що корпоративні відносини виникають, зокрема, у господарських товариствах, виробничих кооперативах, фермерських господарствах, приватних підприємствах, заснованих на власності двох або більше осіб. Правовідносини, що мають місце між членами об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та самим об'єднанням, не носять характеру корпоративних, з огляду на що даний спір не підлягає вирішенню в господарських судах України³.

Щодо допустимості вважати сторонами корпоративних правовідносин учасників товариств (тобто допущення існування цих відносин не між товариством і учасниками, а між учасниками), то ВГСУ

¹ Постанова ВС від 30.05.2018 у справі №916/978/17, провадження №12-100rc18. Єдин. держ. реєстр суд. рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74506061>.

² Постанова ВГСУ від 18.05.2017 у справі №922/4829/16. Єдин. держ. реєстр суд. рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66829410>.

³ Постанова ВГСУ від 21.08.2017 у справі №922/2681/16. Єдин. держ. реєстр суд. рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68448716>.

вказав на можливість вважати спір корпоративним між учасниками (акціонерами, засновниками) господарського товариства, якщо він пов'язаний із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням цього товариства¹. І хоча тут вказується не на суб'єктний склад корпоративних правовідносин, а лише на суб'єктний склад корпоративних спорів, тим не менш такий підхід фокусує ці два поняття.

І. В. Спасибо-Фатєєва

3. Які існують переважні права акціонерів?

Тлумачення статей 7, 27 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 2 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» свідчить про те, що можуть існувати:

1) *переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на купівлю акцій*. Таке переважне право може бути встановлено статутом, якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб. Це класичний різновид переважного права акціонера, що поширюється на випадки відчуження акціонером акцій шляхом укладення договору купівлі-продажу;

2) *переважне право акціонерів приватного АТ на придбання акцій*. Таке переважне право може бути встановлено статутом, якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб.

Порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій приватного АТ, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства. Це нетиповий різновид переважного права акціонера, оскільки це право має реалізовуватися у випадку укладення інших договорів про відчуження акцій.

Хоча як у доктрині, так і в судовій практиці загальноприйнято, що переважне право акціонерів поширюється тільки на випадки укла-

¹ Постанова ВГСУ від 18.03.2013 у справі № 10пн-к/5014/2538/2012. *Єдин. держ. реєстр суд. рішень України*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30112574>.

дення договору купівлі-продажу. Такого роду підхід зумовлений тим, що при укладенні договору дарування (пожертви) для дарувальника важливе значення має особа обдаровуваного та/або мета використання майна при пожертві й безоплатний характер цих відносин, що не допускає переважного права купівлі. Тобто фактично сутність переважних прав та механізм їх здійснення апріорі не розраховані на будь-які інші випадки відчуження акцій, крім їх відчуження на підставі договору купівлі-продажу.

Наприклад, ВГСУ вказує, що:

«оскільки чинним законодавством передбачено переважне право на купівлю акцій, переважне право не поширюється на відносини спадкування, правонаступництва, дарування, іншого безоплатного відчуження акцій, а також обмін акцій на інше індивідуально визначене майно» (п. 4.25 постанови Пленуму ВГСУ від 25.02.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин»).

Хоча існують і протилежні підходи, за яких допускається поширення переважного права на інші випадки відчуження. Зокрема, ВГСУ вказав, що:

«судам першої та апеляційної інстанцій необхідно надати належну правову оцінку положенням статуту ПрАТ “Торговий дім “ЦУМ” щодо встановлення переважного права акціонерів на придбання (отримання) акцій, що продаються, передаються, даруються або будь-яким іншим способом відчужуються іншими акціонерами, а також визначитися, яким чином реалізується переважне право акціонерів на придбання акцій ПрАТ “Торговий дім “ЦУМ” при безоплатному відчуженні згідно з положеннями статуту ПрАТ “Торговий дім “ЦУМ”»¹;

3) *переважне право акціонера товариства на придбання акцій додаткової емісії.* Цей різновид переважного права належить акціонерам і приватного, і публічного товариства; як власнику простих,

¹ Постанова ВСУ від 29.09.2015 у справі №917/280/15. Єдин. держ. реєстр суд. рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51824980>.